

РЕЦЕНЗІЇ

КРЕТОВ Павло Васильович,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії та релігієзнавства
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького
e-mail: ataraksia@ukr.net

**СВОБОДА ЯК ПРОВИНА:
ФРАНЦУЗЬКИЙ ПОСТМОДЕРН І ВИКЛИКИ ГЛОБАЛЬНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ**

Лосик О. Феномен свободи і французький постмодернізм / Ореста Лосик. – Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка, Наукове товариство ім. Шевченка, Українознавча наукова бібліотека НТШ. Число 46, 2016. – 302 с.

Публікація книги Орести Лосик «Феномен свободи і французький постмодернізм» (Львів, 2016) є помітною подією у філософському середовищі України та у національній філософській традиції назагал, оскільки унаочнює інтенцію на реінтеграцію українського філософування в широкий контекст сучасної європейської та світової філософії. Рецензія окрім огляду структури, висновків та головного меседжу роботи, окреслює також деякі питання, що їх робота ставить, і які видаються актуальними до проблематизації. Зокрема, це проблеми специфіки взаємодії модерного та постмодерного на рівні кореляції дискурсивних практик, концепту свободи як ментального феномену західної цивілізації та концепції свободи як предмету постмодерної паралогії, проблема форм існування філософського етосу постмодерну. В рецензії розглянуто інтерпретацію О. Лосик корпусу ідей та текстів Ж.-Ф. Ліотара, а також з'ясовано утруднення тлумачення свободи в постмодерних дискурсивних практиках. Визначено, що книга фіксує значний потенціал для подальшої розробки заявленої проблематики.

*...As it will be in the future, it was at the birth of Man
There are only four things certain since Social Progress began...
(Kipling R. The Gods of the Copybook Headings, 1919)*

Сучасний стан гуманітарного знання доволі часто визначається як кризовий, що пов'язано насамперед з контекстом глобалізаційних процесів планетарних масштабів на теренах економіки, геополітики та соціуму в цілому, а також стрімкою динамікою змін соціокультурного фону, бекграунду існування людських культури й цивілізації. Якщо фундаментальні й точні науки постулюють світоглядну специфіку постнекласичної парадигми в науці, то, властиво, і гуманітаристика потребує суттєвих модифікаційних трансформацій вихідних пізнавальних моделей, сказати б, матриці гуманітарного знання. На таку роль претендує декілька парадигмальних, епістемологічних і світоглядних підходів, серед яких у першій третині 21 ст. умовно найбільш традиційним, розгалуженим і дослідженим є так звана постмодерна модель гуманітаристики. Поза кореляцією суто постмодерних прочитань культури чи її філософських раціоналізацій з такими, наприклад, новітніми течіями в західному філософуванні, як конструктивізм (у варіанті енактивізму), об'єктно-орієнтована онтологія (у межах спекулятивного реалізму (Г. Харман)), теорією соціальних систем Н. Лумана чи концепціями дискурсу модерну Ю. Габермаса або акторно-мережевою теорією Б. Латура, можна стверджувати, що фундаментальні інтуїції постструктуралізму, які лягли в основу постмодерної традиції, наразі є вищезгадуваним тлом, фоном, бекграундом для загальногуманітарного дискурсу, смислогенеративної нарації у цій сфері та водночас епістемологічним і методологічним орієнтиром гуманітарного знання, незважаючи на притаманні постмодерну аксіологічну невизначеність, пафос тотальної негачії та продукування симулякрів, як власне теоретичних, так і на терені практичної філософії, що стосується насамперед вирішення питання про смерть / трансформацію філософії, а отже і когнітивних налаштувань, ціннісних орієнтацій,

поведінкових моделей, пізнавальних мисленневих стратегій та шаблонів ідентичності сучасної людини в строкатому розмаїтті дискурсів.

По-різному можна оцінювати актуальність чи застарілість рах *postmoderniana*, але заперечити тотальну інтегрованість у нього проблемного поля гуманітаристики, гуссерлівських горизонту смислів і життєсвіту людини практично неможливо. У цьому контексті вихід монографії Орести Лосик «Феномен свободи і французький постмодернізм» видається не просто подією, що наближує реінтеграцію української наукової спільноти в європейське та світове середовище, але і такою, що має знаковий характер, унаочнює вектор розвитку новітньої філософської наукової думки. Насамперед вельми евристичною видається сама постановка питання про вирішення комплексу власне філософських і соціально-культурологічних проблем, пов'язаних з філософемою свободи в контексті такого неоднорідного, внутрішньо суперечливого, подекуди парадоксального явища, як французький постмодернізм. Маємо на увазі насамперед неможливість ані уніфікації тлумачень свободи, ані її остаточної плюралізації, розмивання її смислового ядра і в семантичному, і у прагматичному вимірі, що під кутом зору постмодерної установки на поліморфізм репрезентацій (В. Вельш) є не простим завданням, якщо консенсус в її межах розглядається лише як проміжний етап для досягнення паралогії (Ж.-Ф. Ліотар).

Дослідниця зосереджується на теоретичному доробкові Ж.-Ф. Ліотара, але при цьому максимально широко, наскільки це обумовлено вихідною концепцією дослідження, ставить його в контекст формування специфіки «стану постмодерну» (Ж.-Ф. Ліотар) в західному світі. Відзначимо, що О. Лосик намагається уникнути будь-якого передсуду, будь-яких логофоноцентричних установок щодо корпусу текстів, аналізованих в її дослідженні, розширюючи «архів» (М. Фуко) події осмислення гранично широко, що, втім, не перетворює її роботу на клаптикову ковдру підходів, рецепцій, концептуальних схем і соціокультурних експлікацій кореляції між модерним і постмодерним. Сама структура дослідження вказує на це. Перший розділ «Пост/модерн – пост/модерність – пост/модернізм: проблема тлумачення» містить два підрозділи й окреслює визначальні підходи до поняття сучасності, явища постмодернізму в західній історії ідей та навіть зачіпає питання існування властиво українського постмодернізму. Другий розділ «Джерела постмодерністського розуміння свободи» також складається з двох підрозділів і присвячений інтерпретативним межах чи то їх відсутності у джерелах постмодерністського розуміння концепту свободи та його репрезентації в соціальній і культурній практиці, зокрема мистецькій. Широта огляду обумовлює необхідний лаконізм у фіксації науково-теоретичних орієнтирів та культурно-мистецьких джерел розуміння свободи, що залишає простір для подальшого розкриття цієї теми. Третій розділ «Контекстуальні особливості дискурсу свободи» та четвертий – «Свобода як інтерпретативний феномен французького постмодернізму» – разом із висновками складають осердя теоретичного меседжу книги. Вони присвячені таким визначальним для теоретичної платформи постмодерну концептам, як дискурс, нарратив і метанаратив, ідентичність, сцієнтизм, інтелектуальний пейзаж тощо.

Не вдаючись до простого переказу, зауважимо, що розгляд вказаної проблематики, його структура й послідовність утворюють смислотвірну тяглисть і приводять до формування цілісного уявлення про складний і неоднозначний теоретичний і соціокультурний феномен, що не надається до лінійної інтерпретації, формального дефініювання та навіть і простої дескрипції. Річ у тім, що будь-яка мова про постмодерне з необхідністю стає елементом постмодерного дискурсу і в нього інсталюється, згідно з його «контрарною» (В. Вельш) природою та специфікою. Тому зберегти необхідну дистанцію, належний ступінь теоретичного відсторонення, аби «геній мови» (М. Мамардашвілі) не зіграв з дослідником злого жарту, наклавши на нього внутрішні структурні та смислові обмеження, притаманні цій дискурсивній практиці, вельми непросто, тим паче що класики постмодерної традиції (наприклад, М. Фуко, Ж.-Ф. Ліотар, Ж. Дерріда, Ж. Бодріяр та ін.) спиралися на пізньовітгенштайнове розуміння дискурсу як форми життя і жодним чином не обмежували його метафізичними чи формально-логічними вимогами. Авторці монографії це чудово вдалося, позаяк вона зауважує, що поглиблення диференціації рівноправних дискурсів,

цивілізаційної емансипації може призводити до «повністю цинічного» (Ч. Норріс) розхитування підвалин – хоч демократичних, але зобов'язувальних – західної модерної цивілізації, що парадоксально зближує позірно протилежні постмодерну парадигму та праворадикальну платформу в філософії та ідеології (с. 251).

Зосередимось на деяких міркуваннях, що надаються до подальшої проблематизації, що може бути не просто евристичною, але і релевантною для осмислення модусів рецепції та функціонування теоретичних конструкцій постмодерну в смисловому полі сучасної філософії, життєсвіті людини та соціокультурному вимірі людської цивілізації. Перше питання, яке необхідно постає за спроби диференціації модерного й постмодерного, це питання про форми і механізми такої диференціації. Якщо вони укорінені в семіотичному коді мови, то вони, таким чином, приречені на формування певного типу дискурсу. За Ліотаром, вододіл між модерном і постмодерном лежить у ставленні до метанаративу. Постмодерн заперечує метанаратив як засіб самолегітимації (В. Лук'янець, О. Соболев), модерн же спирається на нього. Але як при цьому функціонує дискурс як носій, форма, передумова і результат заперечуваного або стверджуваного метанаративу? Чи множинність окремих нарацій та принципово плюралістична сукупність дискурсів, за визначенням, не утворюють нового метанаративу і тим самим гегелівську погану безкінечність, лінійну або циклічну рекурсію поняттєвих систем й епістемологічних стратегій? І чи спроба відмовитися від теоретичних конструкцій (саме тієї метафізики, до деструкції якої закликав М. Гайдеггер, а до деконструкції – Ж. Дерріда), замінивши їх формами естетичного, соціального, культурного опору тотальності гранднаративу, спрацювала в ретроспективі постмодерної традиції у філософії (яка, якщо брати відлік від праці Ліотара «Стан постмодерну» (1979), сягає майже 40 років)? Питання про те, чи можна засобами розуму заперечити або обійти сам розум чи засобами мови (тут, скоріше йдеться про мовлення, в межах сосюрівської дистинкції *lingua-parole*) подолати її власні синтактику і семантику, зосередившись виключно на прагматиці, що, власне, намагався запропонувати Ліотар, і досі залишається риторичним. Архітектоніка мови і тексту як фундаментального об'єкта і водночас агента, рушійної сили простору інтерсуб'єктивності не редукується до ризоматичного тіла, хаосмосу (Д. Джойс) дискурсів, що через принципову нестабільність (Ж. Ліотар) та панування принципу асамбляжу (*assemblage*, Ж. Дельоз) людину може просто елімінувати, заради її ж свободи, яка за таких умов навряд чи передбачає самосвідомість і розуміння людини, і виступає нульовим поняттям, атавістичним мотлохом модерну. О. Лосик, услід за О. Забужко, дотепно використовує концепт «притомності» (сказати б, пенетрованості в культуру) ідей постмодерну в культурі (с. 64). І річ навіть не в постколоніальній специфіці української культури та філософії, йдеться про фундаментальну для, наприклад, Г. Башляра колізію між «денною» та «нічною» філософією, або проєкт фундаментальної онтології М. Гайдеггера, або про сучасну діалогічну філософію та філософію комунікації (маємо на увазі насамперед екзистенційний, соціальний та культурний її аспекти), які намагалися подолати стіну символізації (А. Шюц, В. Табачковський) як метафори відчуження мови від її носія, чи то, за Фуко, кодів від референтів. В цьому сенсі відома теза А. Вежбицької про кореляцію між концептосферою та ментальністю (крім світу емоцій включаємо сюди і когнітивні настанови людини), як національною, так і, наприклад, домодерною, модерною та постмодерною, означає, що якщо «для Ліотара структура мови (як тло будь-якої дискурсивності) виключає хоч якусь єдність» (с. 255), то між його концептами розбіжності, справедливості (недосяжної, звісно), відмінності, власного місця для концепту свободи (чи то ранньогайдеггерівського екзистенціалу) не знайти, як і її переживання людиною, самість якої закорінена бодай у чомусь, хіба що це свобода Шалам-Балама на стіні.

Наразі видається доволі очевидним, що теоретичний дискурс постмодерну та постмодерне як соціальна, мистецька та культурна практика доволі не конгруентні, оскільки перший, хай там як, поза опорою на систему понять і категорій традиційної метафізики

формує цілком функціональну власну концептосферу, чи то за допомогою дериватів, чи трансформи синтактики, чи апеляції до «*argumentum ad hominem*», тоді як згадане постмодерне як простір самореалізації (Див., наприклад: с. 99-130) є переважно безпосереднім проявом життєвих практик і форм і видається правдивим насамперед тому, що не потребує для своєї легітимації альтернативних феноменів і проектів для їх заперечення. Цілком згідно з Феєрабендовим гаслом *anything goes*, філософський постмодерн намагається подолати сумну констатацію з Вітгенштайнового «Трактату» щодо того, що межі мови є межами людського світу, шляхом плюралізації та дисперсного (Г. Башляр) підходу до мовних практик, які потенційно є дискурсами і мисленневими стратегіями, оскільки формують картину світу. Але це не призводить ані до конструювання нових схем, ані до узагальнення наявних (як-от проект «генеалогій» М. Фуко), але до стану мисленневого «паралічу» (В. Лук'янець, О. Соболю), спричиненого крахом самоочевидних підстав метафізики.

Принагідно до концепту свободи така її евентуалізація позірно означає визнання її повної умовності, оскільки свобода так чи інакше потребує суб'єкта чи то агента, адже в якості деперсоналізованої властивості цілого або частини цілого вона втрачає сенс. Хто або що, отже, може бути вільним, і що це означає? Хіба лише «розпізнавання механізмів примусу, домінування й будь-яких «кратій»; поширювання неоднорідності, паралогії й диссенсуальності як найбільш оптимальних умов повноцінного самоздійснення» (с. 272) як постмодерністські практики свободи забезпечують її повноцінне осмислення та здійснення стосовно людини й суспільства? Підхід «поінформований, отже озброєний», своєрідний апофатичний підхід до свободи, коли будь-яка спроба її теоретичного осмислення наражається на спротив через небезпеку неминучої формалізації, відображає постмодерне прочитання цього фундаментального концепту, але і вказує на його обмеженість, що, власне, є вихідним парадоксом постмодерних раціоналізацій за вимоги відмови від них. Якщо брати до уваги, що західний світ як найбільш модерний і цивілізований потерпає від фундаментальних загроз насамперед для ідентичності Заходу, то подібний «опій для інтелектуалів» (Р. Арон) може виявитися згубним. З іншого боку, постмодерний тип критичного мислення через свою принципову плюральність не передбачає протистояння трансформованим у 21 ст. тенденціям тотальності, розглядаючи їх як лише один підхід з-поміж численних рівноправних, в той час коли соціальні й культурні реалії вказують на формування анонімної тоталітарності цифрової комунікації (П. Вацлавік) та жорсткого протистояння модерних і домодерних культур, обтяженого релігійною ознакою. Різноманітні конкузональні війни, дискредитуючи принцип довіри (Куайн – Девідсон – Деннет), розширюють сумнозвісне вікно Овертона до розміру навіть не воріт, а небокраю, що вкрай утруднює не лише реалізацію принципу свободи, але й комунікацію з цього приводу. Вельми цікаве та евристичне міркування О. Лосик щодо актуальності Кантової тези про природу Просвітництва для Лютара й Фуко в аспекті існування «настанови-межі» (*l'attitude-limite*, М. Фуко) як певного «філософського етосу» в якості запоруки уникнення «пасток ілюзорного розпорошення чи догматизму» (с. 145) дозволяє поставити питання про водночас гуманістичний зміст постмодерного тлумачення філософемі свободи та, з іншого боку, внесок постмодерних дискурсів у формування тотального екзистенціалу провини цивілізації Заходу (Ж. Дельмо). Викликає глибоку повагу прагнення дослідниці з'ясувати латентні, імпліцитні, глибоко приховані практично-філософські настанови французького постмодерну, почути голос «самозневаженого» заходу про свободу бути.

Підсумовуючи, можемо констатувати, що книга як результат багаторічного натхненного дослідження досягає своєї мети не лише як спроба здійснення доволі повного синтетичного огляду корпусів ідей та текстів обраних представників французького постмодерну на широкому історико-культурному тлі історії їх рецепції в європейській та світовій традиції та власного їх аналізу, але і як дослідження вельми різнопланове, таке, що репрезентує аналізовану традицію та її маніфести під різними кутами зору, в різноманітних перспективах – текстуальній, культурологічній, мовній, власне філософській. Це дозволило

уникнути «гомогенізації» (О. Хома) розгляду і надало роботі певної асиметричної цілісності, відкритості та неостаточності. «Постмодерністська настанова свободи руйнує уявлення про вичерпність об'єктивних знань і безсумнівність ідентифікаційних моделей у культурній звичаєвості. Вона побільшує прагнення до вільних екзистенційних виборів і культурно-громадянського самоствердження поза контурами ієрархічних й централізованих взаємодій» (с. 8), – пише Ореста Лосик, і з нею, наразі, неможливо не погодитися. Щиро сподіваємося, що рецензована книга прислужиться академічній спільноті, стане пожитковою для широкого нефахового загалу, врешті-решт посяде гідне місце в фундованій національній філософській та культурологічній традиції.

KRETOV Pavlo Vasyliovych,
 Candidate of Sciences (Philosophy),
 Associate Professor of the Department
 of Philosophy and Religious Studies
 Bohdan Khmelnytsky
 National University of Cherkasy
 e-mail: ataraksia@ukr.net

FREEDOM AS A GUILT: FRENCH POST-MODERN AND CALLS OF GLOBAL CIVILIZATION

Losyk O. Phenomenon of freedom and French post-modernism / Oresta Losyk. – Lviv: Ivan Franko National University of Lviv, Shevchenko Scientific Society. Number 46, 2016. – 302 p.

The publication of Oresta Losik's book «The Phenomenon of Freedom and French Postmodernism» (Lviv, 2016) is a notable event in the philosophical environment of Ukraine and in the national philosophical tradition in general, as it illustrates the intention to reintegrate Ukrainian philosophy into the broad context of contemporary European and world philosophy. The review, in addition to reviewing the structure, conclusions and main report of the work, also outlines some of the issues that their work puts forward, and which appear relevant to the issues of legalization. In particular, these are the problems of the specificity of the interaction of modern and postmodern at the level of correlation of discursive practices, the concept of freedom as a mental phenomenon of Western civilization and the concept of freedom as a subject of postmodern paralogy, the problem of the forms of existence the philosophical ethos of postmodern. The review deals with the interpretation of O. Losik's body of ideas and texts by J.-P. Lyotard, and found difficulty in interpretation of freedom of postmodern discursive practices. It is determined that the book captures significant potential for further development of the stated issues.

Одержано редакцією 01.06.2017
 Прийнято до публікації 07.06.2017